

## Andere vragen over Maarten van Rossem Een alternatief vwo-eindexamen Nederlands 2021

Marc van Oostendorp (Radboud Universiteit), Els Stronks (Universiteit Utrecht)

24 mei 2021

Teksten bij het examen: <https://www2.cito.nl/vo/ex2021/VW-1001-a-21-1-b.pdf>  
Vragen bij het oorspronkelijke examen: <https://www2.cito.nl/vo/ex2021/VW-1001-a-21-1-o.pdf>  
Correctievoorschrift bij het oorspronkelijke examen: <https://www2.cito.nl/vo/ex2021/VW-1001-a-21-1-c.pdf>  
Onze toelichting: <https://neerlandistiek.nl/2021/05/andere-vragen-over-maarten-van-rossem/>

### Onze alternatieve vragen in schema

**Groen:** zoals benoemd in examenbundels

**Rood:** volgens perspectievenindeling Meesterschapsteam<sup>1</sup>

| Nr.              | Deze vraag toetst kennis en begrip van   |
|------------------|--|
| 1, 2, 3, 4, 5, 6 | stijlfiguren en retorische figuren ( <b>steemperspectief</b> / <i>argumentatie en argumentatieschema's/functie van tekstgedeelte/aanvaardbaarheid van argumentatie</i> ) |
| 7                | relatie tussen schrijfstijl en publiek ( <b>individueel perspectief</b> / <i>samenvatten/tekstsoort</i> )  |
| 8, 9             | verteltechnieken (woordgebruik, vertelperspectieven)<br>( <b>steemperspectief</b> / <i>argumentatie en argumentatieschema's/functie van tekstgedeelte</i> )              |
| 10               | rollen van een schrijver ( <b>steemperspectief</b> / <i>intenties van de schrijver/schrijfdoel</i> )   |
| 11, 14           | relatie tussen tekst en medium ( <b>steemperspectief</b> / <i>tekstsoort</i> )   |
| 12               | het concept 'de Ander' zoals gebruikt door historici en letterkundigen ( <b>sociaal-cultureel perspectief</b> / <i>hoofdgedachte</i> )                                   |
| 13               | historische voorspellingen ( <b>historisch perspectief</b> / <i>hoofdgedachte/samenvatten/standpunt en argumenten</i> )  |

<sup>1</sup> <https://nederlands.vakdidactiegw.nl/wp-content/uploads/sites/4/2021/03/Bewuste-geletterdheid-in-perspectief-maart-2021-220321.pdf>.

## Vragen en antwoordmodel<sup>2</sup>

### Vraag 1

Van Rossem stelt aan het eind van zijn tekst: 'Anders dan veel leken denken, herhaalt de geschiedenis zich niet. Zeker, er zijn patronen die steeds weer opnieuw voorkomen, maar die patronen wijken op subtiele wijze van elkaar af.' (r. 255-260).

Eerder in de tekst gebruikt hij een door historici veel gebruikt concept 'de Ander' (r. 98-101), als hij stelt dat vreemdelingenhaat in Nederland in 2015 oplaait: 'Alle klassieke verdachtmakingen van 'de Ander'' worden onmiddellijk van stal gehaald, zonder enig steekhoudend bewijs'. Dat lijkt toch op een patroon te duiden: er gebeurt in 2015 iets wat kennelijk vaker gebeurt.

- A. Spreekt Van Rossem zichzelf tegen op deze twee plekken? Onderbouw je antwoord met één argument .
- Antwoord 'ja' kan onderbouwd worden met: 'ja, want het bestaan van zo'n concept, door wetenschappers ontwikkeld en gebruikt, en dus niet door leken, laat zien dat wetenschappers wel degelijk patronen in de geschiedenis herkennen en benoemen
  - Antwoord nee kan onderbouwd worden met: dat het concept bestaat, en ook klassieke verdachtmakingen bestaan, dat wil nog niet zeggen dat de patronen waar dat concept op gebouwd is ook daadwerkelijk steeds dezelfde zijn.
- B. Het concept 'de Ander' is bedacht door filosofen, maar wordt ook veel gebruikt door historici die wijzen al lang bestaande en hardnekkige tegenstellingen tussen volkeren. Wat betekent het dat Van Rossem het concept 'de Ander' gebruikt in r. 98-101, als je er vanuit gaat dat de strekking van zijn betoog is dat historische kennis geen nut heeft om situaties in het verleden te analyseren?
- Historici als Van Rossem analyseren kennelijk wel degelijk ook situaties zoals die zich op dit moment voordoen, en gebruiken daarbij concepten waarmee ze waarnemingen van de werkelijkheid doen en duiden. Het concept 'de Ander' heeft een ideologische lading: het duidt niet alleen aan dat er andere mensen zijn dan jijzelf/wijzelf, maar ook dat die jij/wij over andere mensen in negatieve zin denken (en dus bijvoorbeeld 'verdacht' zijn).

### Vraag 2

Van Rossem stelt aan het begin van zijn tekst: 'historische kennis [is] geen enkele garantie voor een betere kijk op heden en toekomst. Het menselijk leervermogen is beperkt als het gaat om historische kennis en de emoties van de waan van de dag zijn dominant (r. 54-60).

Iets later in de tekst gebruikt hij dus het concept 'de Ander' om de in 2015 nijpende situatie rond de groeiende groep vluchtelingen uit het Midden-Oosten te analyseren: 'Alle klassieke

---

<sup>2</sup> Steeds in blauw aangegeven. Met dit antwoordmodel bedoelen we geen correctievoorschrift zoals er voor het echte examen bestaat. We geven slechts een indicatie van wat we inhoudelijk als antwoord voor ogen hebben, en bijvoorbeeld geen suggesties voor normering.

verdachtmakingen van 'De Ander' worden onmiddellijk van stal gehaald, zonder enig steekhoudend bewijs' (r. 98-101).

- A. Waarom gebruikt Van Rossem de woorden 'van stal gehaald' en 'zonder enig steekhoudend bewijs' in zijn analyse?  
Met die woorden onderstreept en benadrukt Van Rossem dat mensen emotioneel en primair reageren: ze zijn argwanend tegenover de Ander, vinden die meteen verdacht, en hebben geen behoefte aan bewijs van het tegendeel hoewel ze dat bewijs mogelijk wel uit het verleden zouden kunnen afleiden.
- B. Het concept 'de Ander' is voor het eerst gebruikt om de verhoudingen tussen culturen in het Westen en Oosten te benoemen. Van Rossem typeert die verhouding hier met de woorden: 'klassieke verdachtmakingen'. In zijn oorspronkelijke tekst voegde hij daar nog aan toe: 'onder de vluchtelingen schuilen radicale jihadisten, ze hebben tal van gevaarlijke, besmettelijke ziekten, en natuurlijk zijn het ook de potentiële verkrachters van onze vrouwen en dochters, ware 'testosteronbommen', zoals de bekwame leider van de paniekzaaiers ze noemde.' Leg aan de hand van deze passage uit wat de klassieke verdachtmakingen zijn waar Van Rossem op doelt.  
Het gaat om de klassieke stereotypen en verdachtmakingen dat mensen in het Oosten meer radicaal/ongeremd zijn; minder verfijnd van lichaam en gezondheid, en beestachtiger in het toegeven aan seksuele lusten.

### Vraag 3

Lees alinea 17.

- A. In die alinea komt drie keer een zin voor die onmiddellijk in de volgende zin wordt geparafraseerd. Citeer de drie zinnen die door parafrase worden gevolgd.  
1) "In de eerste plaats is het zaak geen overhaaste besluiten te nemen. Rust is van eminent belang." ('het is zaak' = 'het is van eminent belang', 'geen overhaaste beslissingen'= rust; (2) "Ten tweede zijn alle historische analogieën uit den boze. Die leiden eigenlijk altijd tot ongewenste resultaten"; (3) "Iedereen met gezond verstand had dit zelf kunnen bedenken. Historicus hoef je er niet voor te zijn."
- B. Leg uit op welke manier tekst 1 in alinea 17 impliciet commentaar geeft op het boek van May en Neustadt. Door de herhaling wordt de trivialeiteit van de gedane beweringen onderstreept.
- C. Wijs op één andere plaats in de tekst dezelfde argumentatievorm aan.  
"dat wat in die vijf jaren is gebeurd, nooit meer mag gebeuren. Dat er uit de gebeurtenissen van die jaren en de periode daarvoor belangrijke lessen moeten worden geleerd.", en de rest van alinea 7. Ook hier wordt een vrij voor de hand liggende boodschap (van anderen) een aantal keer herhaald om de zinloosheid ervan te onderstrepen.

### Vraag 4

In regel 43-44 lezen jullie: 'Met de kredietcrisis ging het niet anders. Historici onderscheidden zich in niets van hun verwarde tijdgenoten.'

In de oorspronkelijke tekst, die voor dit examen licht bewerkt is, stond: 'Met de kredietcrisis ging het niet anders: historici onderscheidden zich in niets van hun verwarde tijdgenoten. Geen enkele prominente Nederlandse academische historicus zou nu een boek durven te publiceren als Huizinga's *In de schaduwen van morgen* (1936).'

Wat is er met de argumentatie van Van Rossem door het weglaten van die laatste zin ('Geen enkele .... (1936)') gebeurd? Kies een van de onderstaande opties, en onderbouw je keuze in maximaal 50 woorden.

- A. Van Rossems argumentatie is met of zonder die zin hetzelfde.
  - B. Van Rossems argumentatie is veralgemeniseerd door het weglaten van die zin.
  - C. Van Rossems argumentatie is overgegeneraliseerd door het weglaten van die zin.
- Optie A is niet te onderbouwen, want de argumentatie is zeker veranderd door de weglating. Optie B is te onderbouwen door erop te wijzen dat met het weglaten van het voorbeeld van Huizinga Van Rossems argument nu ineens op historici van alle tijden betrekking heeft: dat er in het verleden wél historici waren die zich aan voorspellingen waagden, komt de lezer nu niet meer te weten en dus lijkt Van Rossems claim dat historici zich niet aan voorspellingen wagen voor alle historici geldig. Optie C is te onderbouwen door erop te wijzen dat Van Rossem de claim dat historici nooit voorspellingen doen, niet zo generaliserend heeft bedoeld. Hij voerde Huizinga als voorbeeld op om te laten zien dat niet alle historici zich altijd van voorspellingen onthielden.

### Vraag 5

Van Rossem schrijft in r. 106-116: 'Terwijl academische historici niet veel moeten hebben van een bruikbaar verleden, zijn 'de media' er dol op. [...] De bekendste en meestgebruikte analogie betreft de teloorgang van de Weimar Republiek en de opkomst van het nationaalsocialisme, in combinatie met het fenomeen Hitler.' (r. 112-116).

Even daarvoor heeft ook Van Rossem zelf het voorbeeld van het nationaalsocialisme, en dan met name de herdenking van Wereldoorlog II gebruikt als argument voor zijn betoog dat mensen niets leren van het verleden: 'We hadden op 4 en 5 mei beter gratis poffertjes kunnen uitdelen; dat had evenveel geholpen als al die prachtige toespraken van de afgelopen zeventig jaar. (r. 102-105).'

Geef een kritische, vergelijkende analyse van deze twee passages in maximaal 100 woorden.

In de eerste passage zet Van Rossem historici tegenover de media. Historici laten zijn niet verleiden om het verleden te gebruiken voor het maken van analogieën, maar de media doen dat wel. In de tweede passage gebruikt Van Rossem zelf als historicus het

voorbeeld van de herdenking van WO II om zijn punt te maken. Weliswaar gaat het hier om een voorbeeld, en niet om een analogie, maar WO II is de kern van zijn argumentatie. Wat hier mogelijk speelt is dat Van Rossem zelf ook onderdeel is van die media die weten dat ze met WO II vrijwel gegarandeerd een snaar raken bij de lezers. Het blog dat Van Rossem voor Maartenonline.nl schrijft, kun je tot 'de media' rekenen. Als historicus moet Van Rossem er misschien niets van hebben dat WO II gebruikt wordt om argumentatie kracht bij te zetten, maar als (online) columnist ligt dit kennelijk anders.

### Vraag 6

Bekijk deze zin uit Van Rossems tekst:

- 'Historici moeten dan wel opmerkelijk verstandige lieden zijn' [r.12-13]

Bekijk deze twee alternatieve formuleringen van dezelfde zin die wij zelf maakten:

- 'Historici moeten dan wel opmerkelijk verstandig zijn' [alternatief 1]
  - 'Historici moeten dan wel opmerkelijk verstandige mensen zijn' [alternatief 2]
- A. Wat is het belangrijkste verschil tussen de oorspronkelijke zin en de twee alternatieve formuleringen? Hoe bepaalt dit mede de toon van de tekst? **Het woord 'lieden' in de oorspronkelijke zin komt in de alternatieve zinnen niet meer voor. Het woorden 'lieden', dat niet zo gebruikelijk is en ook geen onverdeeld positieve connotatie heeft in het Nederlands, geeft in de oorspronkelijke zin te denken: bedoelt Van Rossem dit ironisch, zet hij hiermee extra aan dat historici opmerkelijk zijn, maar dan niet meteen in een positieve betekenis van het woord? Er ontstaat afstand tussen de auteur en zijn eigen woorden.**
- B. Wijs een andere formulering elders in de eerste alinea aan die eenzelfde functie heeft; geef daarvoor zelf een alternatieve formulering.  
**"dat kennis van de geschiedenis een nuttige zaak is". Alternatieven: "dat kennis van de geschiedenis nuttig is", "dat kennis van de geschiedenis iets nuttigs is".**

### Vraag 7

De tekst van Van Rossem 1 is geschreven voor een publiek van hoger opgeleiden.

- A. Wijs 2 tekstkenmerken aan in alinea 12 die hierop wijzen.  
**(1) Complexe zinsbouw: de eerste zin telt bijvoorbeeld 55 woorden met drie niveaus van in elkaar gebedde (bij)zinnen. (2) Woordkeuze: termen als pretentius en alliantiestructuur.**
- B. Herschrijf alinea 12 op zo'n manier dat deze ook begrepen kan worden door een publiek

van leerlingen van groep 8. Houdt daarbij minstens rekening met de tekstkenmerken die je onder A hebt genoemd. In 2014 was de Eerste Wereldoorlog een eeuw geleden. Sommige mensen schreven in de krant dat het ook in 2014 weer mis kon gaan. Ze vergeleken Rusland met de hoofdrospelers van 1914. Dat er grote verschillen waren noemden ze niet. Landen zijn nu op een andere manier met elkaar verbonden. Doordat er kernwapens zijn, komt er niet zo snel meer oorlog. En Rusland is nu lang niet zo sterk als zijn vijanden in West-Europa. Waarom stond dat niet in de krant? Omdat de media mensen graag bang maken.

Toelichting: Om deze vraag succesvol te kunnen beantwoorden, moet de leerling iets weten over stijlverschillen en deze kunnen toepassen. Het schrijven van 'duidelijke taal' is een eis die steeds meer organisaties stellen; het vereist bovendien goed begrip van de oorspronkelijke tekst.

### Vraag 8

De autoriteit om met gezag over het gebrek aan nut van historische kennis te schrijven, ontleent Van Rossem aan zijn status als historicus.

- A. In de passage 'Ik heb vrijwel mijn hele werkzame leven doorgebracht onder historici' (r. 31-32) maakt Van Rossem zichzelf als historicus kenbaar. Wat is, door de specifieke woordkeuze, de extra betekenis die wordt meegegeven aan mededeling die in dit zinnetje verpakt zit dat hij vrijwel altijd als historicus gewerkt heeft? Onderbouw je antwoord.

Als extra betekenis kan genoemd worden: Van Rossem legt de nadruk op de historici die hij allemaal kende, niet op feit dat hij zelf historicus was. Dat doet hij mogelijk omdat in zijn betoog vooral van belang is dat hij laat zien dat hij weet hoe (alle) historici werken.

- B. Noem een reden waarom Van Rossem die informatie in deze woorden verpakt, en onderbouw die reden met een argument.

Dat hij er zelf één van was, verdwijnt min of meer naar de achtergrond, hij doet zich nu vooral kennen als iemand die de wereld van de historici goed kent niet omdat hij er zelf één is, maar omdat hij die wereld goed bestudeerd heeft. In feite versterkt hij daarmee zijn autoriteit hiermee, omdat hij zich nu ook nog als een soort antropoloog doet kennen die zijn collega's bestudeerd heeft met analytische bril.

### Vraag 9

Het meest gebruikte persoonlijk voornaamwoord in tekst 1 is we. Normaliter betekent we ('ik en anderen'), maar in deze tekst wordt we een aantal keer gebruikt op zo'n manier dat de schrijver zichzelf eigenlijk niet kan bedoelen.

- A. In welke alinea is dat het duidelijkst het geval? Omschrijf wie hier de 'we' zijn, en leg uit waarom Van Rossem daar niet bij kan horen.

In alinea 1; de we neemt daar een standpunt in dat Van Rossem in de rest van zijn artikel weerlegt.

- B. Je zou kunnen zeggen dat in deze alinea daarom zonder aanhalingstekens andere mensen worden geciteerd. Hoe heet deze stijlfiguur?

Vrije indirecte rede.

- C. Welk retorisch effect wordt in deze tekst bereikt met deze stijlfiguur?

De lezer moet voortdurend goed opletten wiens standpunt hier nu eigenlijk verwoord wordt.

### Vraag 10

Van Rossem is historicus, maar ook columnist in de tekst die jullie al van hem lazen. Lees nu dit fragment uit een andere column van *Maarten!* die hij schreef, en waarin hij naast historicus en columnist nu ook nog adviseur van de momenteel nog te vormen Nederlandse regering is. Die de regering wil bijlichten over het ontwikkelingsproces dat Nederland de afgelopen decennia heeft doorgemaakt, van het land Nederland tot de 'BV Nederland'.

In Nederland is veel in orde, en bovendien is het vertrouwen in de democratie hier groot. Dat neemt niet weg dat het de afgelopen decennia slordig bestuurd is en dat aan het uitvoerend apparaat van de overheid aanzienlijke schade is toegebracht. Dat had onder andere tot gevolg dat juist de zwaksten in onze samenleving het gevoel hebben dat zij niet meer op de overheid kunnen rekenen. [...] Het is daarbij vooral betreurenswaardig dat de sociaal-democratie – zeker niet alleen in Nederland – haar sociale verantwoordelijkheid ingrijpend heeft laten versloffen. Zo kon de verzorgingsstaat verrafelen en kon de overheid zichzelf laten transformeren in de BV Nederland, hetgeen in sommige kringen werd beschouwd als een soort eretitel.

Het is belangrijk dit proces nader te beschouwen en te voorzien van voorbeelden van zijn beschamende, asociale resultaten. Daardoor kan duidelijk worden wat een eventueel kabinet-Rutte IV vooral niet en vooral wel moet doen, als er inderdaad afscheid kan worden genomen van de sedert de jaren tachtig vigerende beleidsagenda.

Bron: M. van Rossem, 'Het roer moet om', [Maartenonline 2021:4](#).

Wijs aan waar de drie rollen (historicus, columnist, adviseur) terug te vinden zijn in het zinnetje uit dit fragment: 'Het is belangrijk dit proces nader te beschouwen en te voorzien van voorbeelden van zijn beschamende, asociale resultaten.'

In zijn rol van adviseur benadrukt Van Rossem hoe belangrijk het is dat de Nederlandse regering gaat beschouwen wat hij te zeggen heeft. In zijn rol van historicus heeft hij aan dat hij dit proces nader kan beschouwen. In zijn rol van columnist geeft hij ook al meteen mening over de naar zijn mening zeer negatieve gevolgen van het proces.

### Vraag 11

Alinea 9 van Van Rossems tekst ziet er iets anders uit op de website waarop de oorspronkelijke tekst gepubliceerd werd. Lees de oorspronkelijke tekst:

Nu het ernaar uitziet dat Nederland enkele tienduizenden vluchtelingen uit het Midden-Oosten zal opnemen, zijn we getuige van een beschamende vreemdelingenhaat. Alle klassieke verdachtmakingen van 'De Ander' worden onmiddellijk van stal gehaald, zonder enig steekhoudend bewijs: onder de vluchtelingen schuilen radicale jihadisten, ze hebben tal van gevaarlijke, besmettelijke ziekten, en natuurlijk zijn het ook de potentiële verkrachters van onze vrouwen en dochters, ware 'testosteronbommen', zoals de bekwame leider van de paniekzaaiers ze noemde.

De dorpse haters schrikken niet terug voor intimidatie en geweldpleging. We hadden op 4 en 5 mei beter gratis poffertjes kunnen uitdelen; dat had evenschoonlijk veel geholpen als al die prachtige toespraken van de afgelopen jaren.

Bron: M. van Rossem, 'Geschiedenis? Je leert er (n)iets van', [Maartenonline 2015](#)

A. De examenmakers hebben een aantal zinnen weggelaten. Waarom zullen zij gedacht hebben dat deze zinnen minder geschikt zijn voor een centraal examen? Verklaar je antwoord.

"onder de vluchtelingen .... paniekzaaiers ze noemde"; "De dorpse haters... intimidatie en geweldpleging". Hier wordt honend gesproken over mensen met een bepaald politiek standpunt. In de oorspronkelijke column zal Van Rossem ervan zijn uitgegaan dat het publiek deze hoon deelt; de examenmakers wilden daar niet vanuit gaan.

B. De twee alinea's uit de oorspronkelijke tekst zijn samengevoegd tot één alinea in de tekst uit jullie tekstboekje voor het examen. Dit heeft mogelijk behalve met het verschil tussen artikel en examentekst ook te maken met het verschil tussen website en papieren tekst. Leg uit.

Het heeft te maken met het verschil tussen artikel en examentekst omdat in de laatste alinea's een klassieke opbouw moeten hebben, terwijl de gedachte van de tweede alinea in de oorspronkelijke tekst alleen een parafrasering is van die van de tweede. In de columnversie wordt de grap met de poffertjes juist extra uitgelicht doordat hij apart wordt gezet. Het heeft ook te maken met het verschil tussen examentekst en webtekst in die zin dat alinea's in webteksten doorgaans korter zijn.

### Vraag 12

Historische kennis voorkomt niet dat mensen 'klassiek' emotioneel en argwanend reageren op 'de Ander', betoogt Van Rossem. Literatuur lezen zou die reactie wél kunnen onderdrukken, stellen veel mensen omdat literatuur lezen je de kans biedt je in de ander te verplaatsen. In een



artikel uit de *Volkscrant* van maart 2021 zegt letterkundige Saskia Pieterse dat die stelling niet klopt. Lees dit fragment uit haar artikel:

In het debat dat ontstond rond de keuze van uitgever Meulenhoff om de poëzie van de Amerikaanse Amanda Gorman te laten vertalen, werd voortdurend een beroep gedaan op het idee dat literatuur je in staat stelt je 'te verplaatsen in een ander'. Wilma de Rek schreef dat dat de kern van literatuur is. Stephan Sanders stelde: 'empathie begint daar, waar verschillen overwonnen moeten worden'. [...]: Maar: empathie is nog geen gelijkheid. In de schoenen van een ander gaan staan, je menselijk verbeeldingsvermogen aanwenden tot begripvol meeleven – op het eerste oog lijkt het de hoogste vorm van humanistische cultuur.

De grote kracht van de 19de-eeuwse realistische romans is dat je tot in detail een onbekend mensenleven lijkt aan te kunnen raken. Op pagina één, nog vele honderden te gaan, stap je in het langzaam voortbewegend kabelbaantje van de empathische verbeelding. Met een beetje geluk is er een violist bij, en een thermoskan met warme chocomel. Boven op de berg is er prachtig uitzicht en ontdekken 'we' wat 'we' allemaal aan menselijke eigenschappen met elkaar delen.

Neem Louis Couperus: hoe prachtig schreef hij niet over het geconflicteerde innerlijk leven van een jonge vrouw in *Eline Vere*? Maar Couperus vond ook het feminisme van zijn eigen tijd een discutabel verschijnsel, omdat de 'natuur van de vrouw' nu eenmaal verlangt naar onderwerping aan de man. In de westerse literaire canon wemelt het van schrijvers die aan onderdrukte groepen een complex innerlijk leven toedichtten, terwijl zij zelf tegelijkertijd een diep conservatief wereldbeeld hadden, waarin een door de maatschappij geschapen hiërarchisch onderscheid wordt voorgesteld als een door de natuur gegeven ordeningsprincipe. In de context van kolonialisme en racisme was het denken ronduit dehumaniserend: medeleven werd verstrekt op voorwaarde van de permanente onmondigheid (en dus: ontmenselijking) van de ander. Zoals James Baldwin over Harriet Beecher Stowe's *Uncle Tom's Cabin* stelde: '*Sentimentality is the signal of secret and violent inhumanity, (...) the mask of cruelty.*'

Bron: S. Pieterse, 'Met jezelf verplaatsen in de ander zijn jij en die ander niet vanzelf gelijk', [Volkscrant 10 maart 2021](#)

- A. Hoe vormt het voorbeeld van Couperus en zijn boek *Eline Vere* een argument voor de stelling van Pieterse dat literatuur, ook al lijkt die empathisch, je niet echt de doet verplaatsen in de ander?

Couperus schreef als schrijver over het 'geconflicteerde innerlijke leven' van Eline en lijkt de lezer daarmee een empathische of zelfs emphatiserende blik op haar te bieden. Maar Couperus ging er tegelijkertijd vanuit dat het een natuurlijk gegeven is dat vrouwen onderworpen zijn aan mannen. Daarom, zo betoogt Pieterse, beschreef Couperus het zwakke innerlijk van Eline: haar zwakke innerlijk is een logisch gevolg van of bewijs voor de onderdanige, inferieure positie van de vrouw. Dit voorbeeld laat

volgens Pieterse dus zien dat het te gemakkelijk gedacht is dat literatuur je laat verplaatsen in de ander met als doel het opwekken van empathie. Dat lijkt bij Couperus het geval, maar dat is dus zeker niet het achterliggende motief van hen geweest.

- B. Leg in eigen woorden uit wat er bedoeld wordt met: 'In de context van kolonialisme en racisme was het denken ronduit dehumaniserend: medeleven werd verstrekt op voorwaarde van de permanente onmondigheid (en dus: ontmenselijking) van de ander.' In het tijdperk van slavenhandel was in de literatuur het opwekken van empathie voor de tot slaaf gemaakten geen teken dat de lezer de tot slaaf gemaakten (weer) als mensen moesten gaan zien. Integendeel: de tot slaaf gemaakten werden in die literatuur voorgesteld als onmondig ('slaafs'), en juist dat moest empathie opwekken. Door ze als onmondigen, empathie verdienenende personages af te schilderen werden tot slaaf gemaakten eens te meer tot slaaf gemaakt, in die positie bevestigd.

### Vraag 13

Van Rossem verwees in een passage die in zijn oorspronkelijke tekst wel voorkwam, maar in jullie tekstboekje niet, naar de Nederlandse historicus Johan Huizinga die zich in 1936 wel degelijk aan voorspellingen waagde in *De schaduwen van morgen*. Huizinga was een cultuurhistoricus, en doet in dit boek dus vooral voorspellingen over culturele ontwikkelingen. Lees dit fragment.

In oudere gemeenschapsvormen schept en bedrijft het volk zelf zijn vermaak: in zang, dans, spel en atletiek. Men zingt, danst, speelt samen. In de moderne cultuur heeft zich dit alles voor het overgrote deel verschoven tot een: men laat voor zich zingen, dansen, spelen. Het passieve element neemt voortdurend toe in vergelijking met het actieve. De jeugd heeft dien cinematischen blik verworven in een graad, die den oudere verbaast. [...] Door de cinema wordt een groep van aesthetisch-intellectueele perceptiemiddelen ongeoeffend gelaten, wat tot verzwakking van het oordeelsvermogen moet bijdragen.

De mechaniek der moderne massaverstrooiing beteekent voorts in de hoogste mate vermindering van concentratie. Het element opgaan tot en zich-overgeven-aan vervalt bij de mechanische reproductie van het geziene en gehoorde.

De gereede visueele suggestibiliteit is het punt, waarop de reclame den modernen mensch aangrijpt en hem in zijn zwak van verminderde oordeelskracht tast. Het betreft gelijkelijk de commercieele en de politieke reclame. De advertentie roept door een pakkend beeld de gedachte aan de verwezenlijking van een wensch op. Zij belaaft dat beeld met zooveel mogelijk sentiment. Zij legt er een stemming in vast, en appelleert daarmee op een oordeelsvestiging, die zich slechts in een vluchtigen blik voltrekt. [...] Zeker is, dat de reclame, in al haar vormen, speculeert op een verzwakt oordeel, en door haar buitensporige uitbreiding en nadrukkelijkheid de verzwakking zelf in de hand werkt.

Bron: Johan Huizinga, 'In de schaduwen van morgen'. In: *Geschiedwetenschap, hedendaagsche cultuur. Verzameld werk VII*. Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem 1950, 346-347, fragment is ingekort.

- A. Welke methode heeft Huizinga om tot een oordeel over de toekomst te komen? Geef een citaat/citaten uit de tekst waaruit die methode blijkt.  
Huizinga werkt met de methode van vergelijken: hij vergelijkt het verleden met het heden om tot voorspellingen over de toekomst te komen, zie bijvoorbeeld: "In oudere gemeenschapsvormen schept en bedrijft het volk zelf zijn vermaak: in zang, dans, spel en atletiek. Men zingt, danst, speelt samen. In de moderne cultuur heeft zich dit alles voor het overgrote deel verschoven tot een: men laat voor zich zingen, dansen, spelen." en "Door de cinema wordt een groep van aesthetisch-intellectueele perceptiemiddelen ongeoeffend gelaten, wat tot verzwakking van het oordeelsvermogen moet bijdragen."
- B. Door welke culturele ontwikkelingen wordt verzwakking van het oordeelsvermogen in de hand gewerkt? Kies het rijtje dat Huizinga's analyse het beste weergeeft, en leg uit waarom je dat rijtje kiest.
- I. de opkomst van de film, de vluchtigheid van het medium film, de geringe concentratie die nodig is om een film te kijken
  - II. de opkomst van visuele media, de afstand die er tussen visuele beelden en de toeschouwer is, de ontvankelijkheid van de mens voor visuele indrukken.

Rijtje II biedt de beste dekking, omdat rijtje I slechts het voorbeeld geeft van een grotere ontwikkeling die Huizinga concreet maakt door naar het voorbeeld van de film te wijzen. Het voorbeeld van de reclame, dat hij ook geeft, zit niet in rijtje I. Rijtje II abstraheert van de voorbeelden film en reclame en formuleert Huizinga's algemenere punt. Bij beoordelen van het antwoord is van belang dat de leerling ook een criterium geeft voor wat hij/zij als 'het beste' ziet.

- C. Zijn Huizinga's voorspellingen over verzwakking van het oordeelsvermogen door veranderende cultuur uitgekomen? Geef twee voorbeelden en geef op deze vraag in 150 woorden antwoord.

#### Vraag 14

Historici en hun teksten kunnen volgens Van Rossem de toekomst niet voorspellen. Literaire schrijvers die zogenoemde 'toekomstliteratuur' schrijven, wagen zich daar wel aan. In 2020 schreef de dichter Tsead Bruinja, het gedicht 'Toekomstmuziek', over de vraag hoe Nederland er na de Corona-crisis uit zal zien.

#### Toekomstmuziek

[...]

een leerling doezelt na een ruw potje voetbal  
op een brancard niet geheel onprettig weg  
op een cocktail van diclofenac en paracetamol.  
de verpleger achterin de ambulance lacht met de chauffeur  
over de puberstank in de gymzaal en vraagt  
hem de naam van een goed chinees restaurant

[...]

het is een zachte zomeravond ergens later,  
hoeveel later zeg ik niet.  
we zijn inmiddels profeten, onderwijzers  
en verplegers geworden. we weten wat we kunnen.  
eindelijk weten we dan en daar  
wat we voor elkaar betekenen.

Bron: <https://www.kb.nl/themas/nederlandse-poezie/dichter-des-vaderlands/tsead-bruinja/gedicht-van-de-kb-toekomstmuziek>

- A. Wat zegt de regel 'hoeveel later zeg ik niet' over de voorspellende kracht die de dichter zichzelf geeft?  
De dichter wil de lezer niet de indruk geven dat hij precies weet wanneer 'later' is. Zegt hij het niet omdat hij het niet weet, of niet wil zeggen? Dat blijft door de formulering enigszins in het midden.

- B. De dichter had dit zinnetje ook niet op kunnen schrijven en het vaagjes op 'later' kunnen houden. Waarom heeft hij het toegevoegd, wat is het effect van de toevoeging? Het zinnetje vestigt de aandacht op het feit dat wat er beschreven wordt in de toekomst speelt, en dat de dichter bij die toekomst al een beeld heeft (dat hij met de lezer wil delen).